

Az egységes liturgia kérdéséhez.

Magyar protestáns, közelebbről magyar evangélikus reformált egyházunkban egész irodalma fejlődött ki 1903 óta az *egységes liturgia* kérdésének. Nincs olyan nagyobb egyházi lapunk, mely több-kevesebb cikkben ne foglalkozott volna e kérdéssel. Egyházmegyék, egyházkerületek zöld asztalain megforgott ez ügy s fölkerült immár a konvent elé is, hogy lehetőleg megérelve, a református egyház zsinata döntsön majd abban, juttassa azt valahogy dűlőre.

Valósággal érdemes dolog volna az, ha nevezett egyházunk az összes egyházi lapokban és jegyzőkönyvekben e kérdéstről megjelent valamennyi munkálatot összegyűjtve kiadatná. Roppant halmaz lenne az s benne tömérdek ismétlésre találnánk. De csakis ezen az úton lennénk képesek teljes képben áttekinteni azt a rengeteg liturgiai összevisszaságot, melynek útvesztőjéből az egységes liturgia felé akarunk kibontakozni. De meg a kérdéstről megjelent sok s részben igen értékes tanulmányban a legkülönbözőbb területekről összehordott történeti adattal, s ezek és a meglevő állapotok alapján számtalan, figyelemreméltó jó tanácsal, az egységes liturgia alaki és tárgyi tervezetével találkozunk.

Sokkal nagyobb és nehezebb feladat mi nálunk egységes liturgiát állítani össze, mint ahogy azt egyesek képzelik. Avagy hát papiron összeállíthatja azt a zsinat, de a mi autonomikus elvekhez szokott s azt bizony nagyon gyakran félreértő egyházi életünkben vajh' mikor lép az aztán a maga teljességében életbe? Gyülekezeteink szeretik a megszokottat, s olyannyira nem szívesen térnek el attól, hogy valamely újat erőszakolni reájok sok esetben végzetes kísérlet lehet. Lelkészeinket is ugyan ki fogja ellenőrizni, hogy vajjon az új liturgiai formák és anyagok területén fognak-e mozogni, ha ezek nem tetszenek nekik, ha a régi gyepűk megbontására esetleg nem lennének hajlandók?

Felsőbb egyházhatósági rendeletekkel mi nálunk — történeti példákkal tudnám igazolni — ilyen dolgokban igen kevésre lehet menni. Rendkívül tág köpeny az a mi autonomiánk, amely alatt sok szabadosság is elfér.

E folyóirat t. szerkesztője szíves volt felszólítani engemet, hogy mint ilyen kérdésekkel szakszerűleg foglalkozó

ember, mint gyakorlati theologiai tanár, én is mondjam el e folyóiratban a magam véleményét az egységes liturgia kérdéséről.

Elfogadtam a felszólítást, mert kötelességemnek is tartom s szívesen is teszem, hogy a reám közelebből tartozó, ismeretkörömbe vágó tárgyakhoz alkalomadtán a nyilvánosság előtt is hozzászóljak, de most sokkal nehezebb nekem ezzel a feladattal megbírkózni, mint a milyen például egy évvel ezelőtt, annak a sok, általam jórészben átolvasott munkálatnak megjelenése előtt lett volna.

Kompilálni avagy a már többször is elmondottakat ismételni nem akarom, de könnyed, futó lépésekben sem akarok átrohanni e nagy tárgy fölött. Szükségt-lennek tartom, megmondom majd, hogy miért? — minden istentiszteleti külön ténykedésünkre nézve keresztülvinni az egységesítés elvét, de bizonyos tekintetben még szigorúbban veszem ezt az elvet, mint mindazok, akiknek munkálataival eddig találkoztam.

Szabad kezet kérek és engedek magamnak. Egyáltalában nem befolyásoltatom magamat az olvasottak által. Nem töreksem a kérdés tudós fejtegetésére, hanem egyszerű közvetlenséggel elmondok egyet-mást, ami csak eszembe jut és amit csak megszívlelendőnek gondolok a kérdésről. A letarolt mezőn talán találok még valami összegereblyélni valót, s ha akárhányszor odaállok a már keresztbe rakott gabona mellé, legfeljebb homlokomat érintem annak árnyékos oldalához, de másnak a becsületes munkáját nem fogom ott megdézsmálni.

* * *

Hogy azt mondhassam el, miről akarok e kis tanulmányomban beszélni, előbb azt mondom el, miről nem szándékozom itt szólni.

Nem beszélek a *lelkészi egyenruha* egyformaságának szükséges voltáról, mert álláspontom részletes kifejtése helyett elég rámutatnom arra az én szilárd meggyőződéssemre, hogy a katonaság ereje, imponáló hatalma nemcsak fegyverzetében, hanem egyenruhájában is rejlik; s elég elmondanom azt az elfeledni nem tudott megjegyzést, melyet sok évvel ezelőtt a szegedi ev. ref. új templom felavatási ünnepélyét követő lakomán a szomszédságomban ült s velem sokat társalgott híres szegedi főrabbi, *Löw Emmanuel*, a következőkben mondott: „Nekem nagyon feltűnt az, tanár úr, hogy mikor önök, a templomban jelenvolt tizenkét református lelkész, az úrvacsora vétele végett kiállottak az asztal elé, tizenketten éppen tizenháromféle lelkészi ruhában voltak.“ Azt hiszem, hogy az idegen, a nem is keresztyén

vallású, de a vallás dolgai körül forgolódo egyénnek e megjegyzésében elítélő kritika foglaltatik a mi egyenruhátlan-ságunk, ami ilyenmő non chalanceunk ellen, és én a főrabbi észrevételét föltétlenül igazoltnak tartom.

Nem beszélek az *egységes énekeskönyv* kérdéséről sem, mert úgy látom, hogy ettől ma talán még távolabb állunk, mint a hol akkor állottunk, mikor még csak csirájában volt meg az a gondolat, hogy új énekeskönyvet kell adnunk híveink kezébe. Azt mondanom sem kell, hogy egy ilyen egységes énekeskönyv a *teljesen* keresztülvitt egységes liturgiának *conditio sine qua nonja* volna s a szentek lélekben és szivben való egységének egy hatalmas nagy sarokköve. De, Istenem! mikor lesz minekünk egy ilyen könyvünk, ha elgondoljuk, hogy egyházkerületeink között idestova száz esztendő óta tart már a — bár vérnélküli — zsoltháború?!

És ha az egységes liturgia kérdéséről akarok írni, előre jeleznem kell azt az én álláspontomat, hogy bármennyire őhajtandónak látnám is különben a teljes egységet, mégsem akarom azt a legapróbb részletekig is kiterjeszteni. Úgy gondolják nevezetesen némelyek, hogy nemcsak köz- és vasárnapi, valamint ünnepi istentiszteleteinken, tanításainkon és sacramentális teendőink végezése közben kell keresztülvinnünk az egységesítés elvét, hanem alkalmaznunk kell azt legkülönbözőbb alkalmi szertartásainknál is, aminők például a püspök- vagy lelkészavatás, a lelkésznek gyülekezetébe való bevezetése, a templomavatás, a konfirmáció s más ilyen hivatalos ténykedéseink alkalmával is. Én úgy gondolom a dolgot, hogy mindenesetre nagyon visszás dolog az, ha én, a magyar református hívő, a magam otthonában vagy ennek környékén bizonyos kultuszformákhoz hozzászokva, jóformán teljesen idegennek érzem magamat hazám egy más vidékén, ha köznap, vasárnap vagy ünnepnap alkalmával bemegyek ott saját egyházam valamelyik templomában tartott istentiszteletre, mert ott az általam megszokott formáktól egészen eltérő vagy teljesen felforgatott rendű istentiszteleti formákra találok, úgyhogy folytonosan szomszédaimra kell ügyelnem, hogy alkalmazkodni tudjak az előttem egészen szokatlan rituális formákhoz, — de ez a rendes istentiszteletekre vonatkozván, más bírálat alá esik ez én előttem, mint egy rendkívüli istentisztelet, amilyen csak ritkábban szokott előfordulni, amelynél tehát bátran lehetne tágasabb tért engedni a szabadabb felfogásnak, az önállóbb gyakorlatnak, ha ugyan ez megfelel a szépség elvének, annak a bibliai elvnek, hogy benne mindenképpen és szép renddel folyjanak és annak a magasán kereszttyéni elvnek, hogy lélek-

ben és igazságban folyják le annak az istentiszteletnek minden egyes alkatrésze. Kiterjeszteném ezt az én ilyen felfogásomat még a konfirmációra is, mely hadd legyen más egy nagy városban mint egy kicsinyke faluban; más egy folyó partján fekvő, vagy erdőségekkel körülvett helységben, mint a nagy alföldnek városaiban avagy falvaiban s talán ismét más egy bányászfaluban, hogy mindenki saját környezete által nyújtott létének föltételeit lássa megvalósulni egy ilyen rendkívüli istentisztelet alkalmával. Az ilyenekre nézve én tehát inkább csak elveket állapítanék meg s ezeknek megtartását követelném, de kevésbé törödném azzal, hogy egy-egy nagyobb egyházkör, vagy esetleg egy külön egyházközség is milyen formák között léptetné életbe azokat az elveket.

Ennek az én felfogásomnak a helyességét, így gondolom, teljesen igazolja az élet s az életből ellesett bőséges tapasztalat. Minél több újítást s minél keresztülvittebb rendszert akarunk létesíteni, annál több ellenkezéssel fogunk találkozni s bőségesen elég lesz minékünk, ha annyi eredményt el tudunk érni, hogy *egységessé tegyük köznapi, vasárnapi és ünnepnapi istentiszteleteinket, két sákramentális szertartásunkat s ezekhez még temetéseinket*. Én a következőkben csak ezekre akarok és ezekre fogok kiterjeszkedni.

De hogy egységesíteni kell sokmindent, a mi istentiszteletünk anyagjára és alakjára vonatkozik, az én előttem teljesen bizonyos dolog.

Ott van mindjárt maga az *úri imádság*. Nem hiába mondta arról Luther Márton, hogy ez a keresztyénségnek egyik legnagyobb mártirja. Hallottam valaha, hogy magyar evangélikus reformált egyházunk egyik legnagyobb alakja körülbelül ilyen formán mondta el az úri imádságot: „Atyánk a mennyekben, neved szenteltessék, országod jőjjön, akaratod legyen mennyben és földön, mindennapi kenyerünket adjad stb. stb.“ Nohát, Krisztus Urunk ezt az ő nevééről nevezett imádságot nem így tanította mi nekünk és semmiféle előkelőségünk fel nem jogosít bennünket arra, hogy azt a maga igaz alakjából így en kiforgassuk. A Sárospatakról kikérült lelkészeink ez imádság kérését így mondják: „A mi mindennapi kenyerünket add meg minékünk ma *is*.“ Szeretném tudni honnan vették a mi hittestvéreink s mi alapon lopták be az úri imádságba azt az „*is*“ szót? Hát a végén álló doxológiát; „mert tied az ország és a hatalom és a dicsőség, mindörökké,“ hányféleképen szokták lelkészeink mondani?! Széltiben odateszik a „mindörökké“ szó elé a „most és“ szavakat is, s mondják például így: „mert tied az ország, tied a hatalom, tied a dicsőség“ s a jó Isten tudja,

hogy hány variációban. Ha én dolgoznám ki az egységes liturgia alaki és anyagi részének kérdéseit, az anyagi részre föltétlenül kötelezővé tenném, hogy az úri imádságot minden szóváltoztatás nélkül, tehát szóról-szóra úgy mondják el lelkészeink, ahogy az Máté evangéliuma VI. részének 9. s következő verseiben van, mindössze azzal a változtatással, hogy ebből a kérésből: „és ne vigy minket a kísértetbe“, kihagynám az „a“ névelőt, mint amely nem felel meg a görög eredetinek (*εἰς πειρασμὸν*, és nem *εἰς τὸν πειρασμὸν*) s mint amely a Károlyi-féle bibliafordítás revideált kiadásában sincsen már benne.

Avagy ott van *keresztelési* szertartásunk. Hány és hány lelkészünktől hallottam már a keresztelési aktus bibliai szavait ilyen formában: „keresztellek én tégedet az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében“, mint ahogy azt a római katolikus papok az ő hierarchikus egyházelvüknél fogva mondani szokták, holott a helyes formula egyedül csak az: „keresztellek én tégedet az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek *névébe*, amint azt Máté evangéliuma XXVIII. részének 19. verse nagyon határozottan megszabja. De hány és hány olyan református lelkészt is hallottam már, aki a keresztelési aktusból a szereztetési szavakat egyáltalában mind kihagyja, holott föltétlenül bizonyos, hogy a keresztelést egyedül a szereztetési szavak elmondása teszi sákramentumi jelentőségű ténynyé. Ha én volnék az a zsinat, mely egységes liturgiánk kérdését a sákramentumok kiszolgáltatására nézve megállapítja, a keresztelési liturgia anyagi részében a szereztetési szavak elmondását föltétlenül kötelezőleg megállapítanám.

S ott van egyházunk másik nagy sákramentuma, az *úrvacsora*. A hány egyházkerületünk van, talán annyiféle liturgiával találkozunk ennek területén is. Az úgynevezett hitvallató kérdésekre nézve, amelyeknek jogosultságát és szükséges voltát is kérdésbe vonják némelyek, három-négy, talán több formulával is találkozunk; nem mindenütt ugyanannyi a feltett kérdések száma sem; némelyek külön megáldják a kenyeret és a bort egy-egy külön imádsággal; itt is találtam már olyan lelkészt, a ki teljesen mellőzte a szereztetési szavakat; olyat is, ki az ezen szavak után mondani szokott, az úrvacsorai sákramentum lényegét ismertető beszédet, tehát az ágendát hagyta el. Ismételem: ha én volnék az egységes liturgia kérdését megállapító magyar református zsinat, az úrvacsoraosztás szertartásainak anyagjára nézve föltétlenül kötelezőleg megállapítanám a hitvallató kérdések számát és formáját, valamint elrendelném a szereztetési szavaknak föltétlenül való elmondását, mint amelyek

állapítják meg egyedül az úrvacsorázásnak sákramentumi jelentőségét.

De ezekre a kérdésekre még későbbben vissza kell térnem.

*

Azt mondtam fentebb, hogy a liturgia egységesítésének elvét én még szigorúbban keresztülvinném, mint a milyen mértékben azt mind azok kívánják, a kiknek munkálataival találkoztam.

Megmagyarázom, hogy mit akarok ezzel mondani.

Mi reformátusok egyáltalában nem törődünk az egyházi évvel s az annak lényegében elébünk adott evangyéliumi események egymásután következő rendjével. Mi prédikálunk összevissza egymásra egyáltalában nem tartozó tárgyokról, úgy a mint azt jókedvünk, szeszélyünk hozza magával. Engem például senki sem akadályozhat meg abban, hogyha ez év első határnapján, a mely épen újév első napjára esett, valamely alkalmi tárgyról prédikálván, mondom, semmi sem akadályoz abban, hogy az év második vasárnapján például az igazságszeretetről, a harmadikon például a mértéktelenségről, a negyediken például a lelki bátorságról, az ötödiken például a keresztyén bátorságról s a hatodikon, mit tudom én, miről ne prédikáljak, mind olyan tárgyokról, melyek keresztyéni és teljesen templomi kathedrába illő tárgyak lehetnek ugyan, de a melyeket ezen összevisszaságukban semmi magasabb egység össze nem fűz s a melyeknek ezt a sorrendjét egyáltalában semmi eszmei összefüggés nem igazolja. Sok református lelkészünk prédikációi a maguk összefüggéstelen voltában a kaleidoskophoz hasonlítanak, de nincsen bennök semmi a teleskopnak amaz erejéből, mely oda viszi a mi szemeinket az égnek nagyságos dolgaihoz, hogy igaz lelki gyönyörűséggel s szívbéli meleg áhitattal teljünk el azok csodálatában.

Én szeretem ágostai hitvallású evangélikus testvéreink perikopa-rendszerét, ha az nem szolgál egyszersmind föltétlenül kötelezőleg a tartandó egyházi beszédek szövegül is, mert azok a perikopák a váltság történetének főbb eseményeit egymásután következő sorrendben tárják fel a hívek szemei előtt. Nagyrabecsülöm e mellett a szabad szövegválasztásban nyilvánuló evangyéliumi szabadságát is a mi egyházunk lelkészeinek s épen azért csak azt szeretném elérni, ha lelkészeink, főleg az egyházi év első ünnepi felében valamely rendszeres terv alapján prédikálnának, a mely tervet maguk állítanának össze önmaguk részére s a mely szerint az evangyéliumi eseményeket, az Úr történetét, vagy csodatételeinek, példázatainak, beszédeinek dolgait bizonyos egymásután követ-

kező sorrendben tárgyalnák, hogy így közelebb jönnénk Krisztus egyháza katholicitásának, egységességének valóságához, a mennyiben az egyházi év menetét s az eszerint való prédikálást nemcsak az ágostai hitvallású evangélikusok, hanem az anglikánok és a római katolikusok is igen erősen szemük előtt tartják s engem az én kálvinista voltom egyáltalában nem kötelez arra, hogy más egyházaktól el ne tanuljam azt, a mi azoknál esetleg jobban van, mint a hogy mi csináljuk azt.

S mennyire nem egységes a mi liturgiánk abban a tekintetben sem, hogy annak egyes alkatrészei a világon semmiféle összefüggésben sem állanak egymással. Az énekvezér azt az éneket kezdi el, a melyik neki épen tetszik. Elkezd mondjuk az Istenhez való vágyakozásról szóló XLII. Zsoltárt és mert a lelkész a múlt vasárnap Révész Bálint vasárnapi imádságos könyvéből a 7. számú imádságot mondta híveivel, most a 8-ikon van a sor, a mely meg arról szól, hogy legyen Isten előtt kedves mindenkinek az imádsága, s ezek után elkezd prédikálni például a hazugság bűnös és ártalmas voltáról, vagy a jó Isten tudja, hogy miről s kérdelem, hogy hol van az egység, hol van az összefüggés, az eszmei összetartozás egy ilyen istentiszteletben?.. Az éneklésben és az imádságban a hívő lélek beszél Istenhez, az egyházi beszédben pedig Isten beszél a hívő lélekhez. Az istentisztelet tehát tulajdonképen egy párbeszéd, s milyen párbeszéd az, a melyikben az egyik fél föltétlenül más kérdéseket tárgyal, mint a másik fél, s a mellett az egyik két különböző, egymással ismét össze nem függő beszédben (az éneklés és az imádkozás beszédében) fordul a másikhoz.

Sehogyssem jól van ez így, sehogyssem egyezik meg ez a gyakorlat az egységes liturgia eszméjével. Sőt ki merem mondani az ilyen istentisztelet nem is logikus, nem is okos istentisztelet.

Ha én volnék a magyar református egyház egységes liturgiát egybeállító zsinata, kimondanám, hogy az egyes istentiszteletekre sohase az énekvezér, hanem mindig maga a lelkész válaszssa ki a megfelelő énekeket, a melyek tehát álljanak eszmei összeköttetésben a tartandó egyházi beszéddel s az imádságot is erre tekintettel válaszssa ki, vagy mondja szabadon a lelkész, hogy így legyen meg legalább abban az egy istentiszteletben a liturgiának belső egysége.

Többi mondani valóimat egy következő cikkemben fogom megírni.

Csiky Lajos.